

Dr. Süleyman YİĞİT

suleyman.yigit16@hotmail.com

ORCID

KİTÂBİYÂT / BOOK REVIEW

Eser: *KLASİK TÜRK EDEBİYATI ELEŞTİRİ
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ – LATİFİ TEZKİRESİ ÖRNEĞİ –*

Makale Türü: Kitap Tanıtım ve Değerlendirme	Article Information: Book Review
Yükleme Tarihi: 10.03.2023	Received Date: 10.03.2023
Kabul Tarihi: 26.04.2023	Accepted Date: 26.04.2023
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2023	Date Published: 30.04.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Yiğit, Süleyman, "Klasik Türk Edebiyatı Eleştiri Terimleri Sözlüğü – Latîfî Tezkiresi Sözlüğü –", (Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme), *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 18, Bahar 2023, s. 353-357.

Yiğit, Süleyman, "Klasik Türk Edebiyatı Eleştiri Terimleri Sözlüğü – Latîfî Tezkiresi Sözlüğü –", (Book Review) *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 18, Spring 2023, p. 353-357.

10.28981/hikmet.1263515

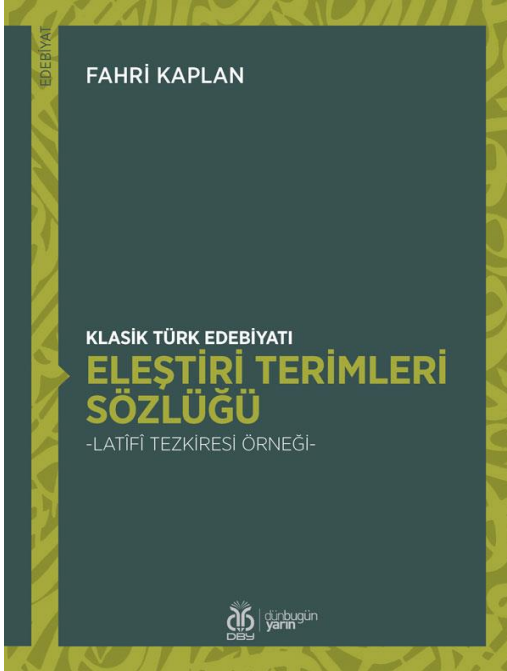
Dr. Süleyman YİĞİT

KİTÂBİYÂT/BOOK REVIEW

KLASİK TÜRK EDEBİYATI ELEŞTİRİ SÖZLÜĞÜ - LATİFİ TEZKİRESİ ÖRNEĞİ -

Yazar: Fahri Kaplan

Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2021, 462 s., ISBN: 978-625-7471-00-8

Yazıldıkları dönemin edebî ortamı, sanatçıları ve eserleri hakkında bilgiler içermesi açısından edebiyat tarihine kaynaklık eden, aynı zamanda kendine has dilleriyle ön plana çıkan tezkirelerin terminolojik değeri olan çeşitli sıfat ve terimleri kullanarak edebî değerlendirmelerde bulunması da dikkat çekicidir. Bu çerçeveden bakılınca tezkirelerin biyografik bir eser olmalarının yanında birer edebî eser ve tenkit metni olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

Tezkirelerde yer alan çeşitli sıfat ve terimler araştırmacıların ilgisini çekmiş, bu açıdan tezkireler pek çok çalışmaya konu edilmişlerdir. Bu türden çalışmalar

arasında Harun Tolasa'nın *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi -Sehi, Latîfî ve Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre-* (1983), Pervin Çapan'ın *18. yy. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi* (1993)¹, Filiz Kılıç'ın *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler* (1998)² ve Süleyman

¹ Pervin Çapan'ın *Tezkirelerin Işığında Şiire Has Bir Yapı unsuru Olarak Mânâ Üzerine Değerlendirmeler* (2009) ve *Tezkirelerde Şair Yaratılış Üzerine Kullanılan İfade Kalıpları* (2021) adlı makaleleri eleştiri terminolojisine yapılmış katkılardandır.

² Filiz Kılıç ayrıca *Tezkirelerde Şiirin Âhengini Belirten Kelimeler Üzerine* (2003) adlı bir makale de kaleme almıştır.

Solmaz'ın *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde Şâirin Dünyası* (2012) sayılabilir. Tezkirelerdeki sıfat ve terimleri genel anlamda değerlendiren söz konusu çalışmaların yanında Namık Açıköz'ün *Klasik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve 'Ab-dâr' Örneği* (2000) ve *Klâsik Türk Şiiri Tenkid Terimi Olarak "Muhayyel", "Pür-Hayâl" ve "Hayâl-engîz"* (2008)³ adlı, terim(ler)i odağa alan; Atabey Kılıç'ın *Rızâ Tezkiresinden Hareketle Tezkirelerde Geçen Terimlere Dâir Notlar* (2010) ve Mustafa Atila'nın *Tezkire Terimleri Sözlüğüne Katkı Gülşen-i Şu'arâ Örneği* (2012) ve Maşallah Kızıltaş'ın *Rıza Tezkiresi'nde Edebi Eleştiri Terimleri* (2019) adlı tek bir tezkireyi odağa alan çalışmalar da mevcuttur.⁴ Ayrıca 2010 yılında Mustafa İsen anısına düzenlenen *Uluslararası Mustafa İsen Biyografi Sempozyumu*'nda Atabey Kılıç'ın sunduğu bildirideki bir fikirden hareketle hayata geçirilmesi planlanan *Tezkire Terimleri/Kavramları Sözlüğü Projesi*'yle de konu hakkında yakın gelecekte önemli sonuçlar ortaya konması beklenmektedir. Proje kapsamında konunun uzmanlarından oluşturulacak heyetin belirleyeceği yöntemle tezkireler taranacak, şiir ve şair çevresinde oluşan edebî, tarihî, içtimâî dünyaya ait kavramlar/terimler bulunup tespit edilecek ve bunlar örnekleriyle kaydedilecektir. Tespit ve tasnif edilen kavramlar/terimler kronoloji göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir (Kılıç, 2018). Söz konusu proje tamamlandığında klasik Türk edebiyatının eleştiri sözlüğü konusunda büyük bir adım atılmış olacaktır.

Tezkirelerde yer alan eleştiri terimleri hususunda değerlendirilmesi gereken çalışmalardan biri de Fahri Kaplan'ın *Klasik Türk Edebiyatı Eleştiri Terimleri Sözlüğü*'dür ve *Latîfi Tezkiresi Örneği* alt başlığını taşımaktadır. Eser, araştırmacının *Latîfi Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi* adlı doktora çalışmasından hareketle kitaplaştırılmıştır. Dün Bugün Yarın (DBY) Yayınları tarafından 2021 yılında yayımlanan eser 462 sayfadır. Kısa bir önsözün ardından *âb-dâr* maddesi ile başlamakta ve kaynakça ile tamamlanmaktadır. Yazarın doktora çalışmasından farklı olarak *âteş-zebân* ve *mümâreset* terimleri de kitaba dâhil edilmiştir.

Kaplan, çalışmasında öncelikle bir eleştiri terimi olarak ele alınabilecek kelimenin sözlük anlamına yer vermiş, ardından terim anlamı üzerinde durmuştur. Söz gelimi sulu, taze anlamlarına gelen *âb-dâr* kelimesinin, bir eleştiri terimi olarak düşünüldüğünde kazandığı anlamlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kaplan bunu yaparken terimin Latîfi tezkiresinde kaç kez geçtiği; hangi bağlamlarda, hangi terimlerle alaka kurularak kullanıldığını da büyük bir titizlikle ele almıştır.

Küçük farklar taşımakla birlikte benzer anlamlara gelen bazı terimler aynı madde içinde ele alınmıştır. Örneğin, ateş saçan, ateşli, ateş etkisinde gibi

³ Namık Açıköz'ün *Divan Edebiyatında Tenkit* (Namık Yaykınılı adıyla, 1982) başlıklı yazısı tezkirelerdeki tenkit konusu hakkındaki ilk yazılardan biridir. Ayrıca *Klasik Türk Şiirinde Üslup Eleştirisi Terimleri* (2013) adlı bildirisi de vardır.

⁴ Tezkireler hakkında burada anılanların dışında pek çok çalışma da mevcuttur. Konu hakkında Jülide Erken'in *Tezkireler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi* (2018) adlı oldukça kapsamlı çalışmasına başvurulabilir.

anlamlara gelen *âteş-bâr*, *âteşîn*, *âteş-rîz*, *âteş-te'sîr* terimleri; hikmet alâmetleri görülen anlamına gelen *hikmet-şî'âr*, *hikem-âsâr*, *hikmet-simât* terimleri; şairin söz ustalığı, sözü söylemedeki kabiliyeti, sözü güzelleştirmesi ile ilgili olan *suhan-âferîn*, *suhan-ârâ*, *suhan-çîn*, *suhan-dân*, *suhan-efzâ*, *suhan-fehm*, *suhan-gûy*, *suhan-güzâr*, *suhan-perver*, *suhan-sâz*, *suhan-serâ(y)*, *suhan-sînâs*, *suhan-ver* terimleri buna örnek olarak verilebilir.

Çalışmada bir başka dikkat çekici husus, madde başlarına eklenmiş olan şiir, şair, nesir ve nâsir ifadeleridir. Söz konusu ifadeler Kaplan'ın tez çalışmasında şiir eleştirisi, şair eleştirisi, nesir eleştirisi, nâsir eleştirisi şeklinde yaptığı sınıflandırmanın bir getirisidir. Bu yolla her maddenin ne türden bir eleştiriyi içerdiğine de açıklık getirilmiştir. Ayrıca hem şiir hem şair eleştirisinde kullanılan *a'lâ*; hem nesir hem nâsir eleştirisinde kullanılan *belâgat-ifşâ*; hem şiir hem nesir eleştirisinde kullanılan *eda*; hem şiir, hem nesir hem de nâsir eleştirisinde kullanılan *kem-yâb*; şiir, şair, nesir ve nâsir eleştirilerinin tamamında kullanılan *belîğ* vb. ifadelerin iç içe geçmesi de bu yolla önlenmiştir. Bunun yanında, *hayâl*, *mâhir*, *ma'nâ/ ma'ânî* gibi Latîfî tarafından çokça kullanılan terimlerin geçtiği sayfalar da Kaplan tarafından dikkatlere sunulmuştur.

Bir başka dikkat çekici husus, *bed* (=kötü, fena, çirkin), *berd-bârid* (=soğuk), *efsürde* (=duygusuz, hissiz, gayretsiz), *hâyîde* (=çok ağza alınmış, çiğnenmiş), *sakîle* ve *sakîme* (=ağır; sıkıntılı, can sıkıcı; çirkin/=hasta, hastalıklı; yanlış), *vahşiyye* (=vahşi, iptidâî), *yâve-gûy* (=boş/abes/saçma söz söyleyen) vb. negatif anlamlı ifadelerin de eleştiri terimi olarak kullanılmış olmasıdır. Bu durum tezkirelerin sadece beğeni ifadelerine yer vermediğini, eleştirinin bir getirisi olarak menfî ifadeleri de içerdiğini göstermektedir. Ayrıca *arbede-engîz* gibi farklı kullanımlara da rastlamak mümkündür. Latîfî tarafından bir üslup özelliği olarak kullanılan söz konusu ifade kavga koparan, kavga hissi veren anlamlarına gelmektedir. Latîfî'nin Şem'î adlı şairi değerlendirirken *âteş-zebân* ifadesini kullanması da dikkat çekicidir. Şairin mahlasının şem (=mum) ile olan ilgisini göz önünde bulunduran Latîfî, Şem'î'nin sözlerini de yakıcı olması yönüyle değerlendirmiştir. Bu türden örnekler eserin kaleme alındığı dönemin eleştiri terminolojisinin ne denli renkli olduğunu da göstermektedir.

Fahri Kaplan'ın söz konusu eseri, klasik Türk edebiyatının eleştiri sözlüğünü oluşturmak adına atılan en somut adımlardan biridir. Doktora çalışmasından hareketle hazırlanan eserde, ön sözde belirtilen iki terimin daha dâhil edilmesiyle, 716 terim 622 maddede ele alınmıştır. Bu açıdan Kaplan'ın eseri oldukça titiz hazırlanmış hacimli bir ansiklopedik sözlük olma özelliği taşımaktadır. Çalışmada örneklem olarak seçilen Latîfî'nin tezkire geleneği içerisinde tuttuğu yer ve araştırmacının ortaya çıkardığı terimler göz önünde bulundurulduğunda oldukça isabetli bir seçim yapıldığı da görülmektedir. Yazarın ön sözde dikkat çektiği üzere, söz konusu terimlerin tespit edilmesi, klasik Türk edebiyatının estetik algısını anlamak açısından son

derece önemlidir. Ayrıca Kaplan'ın çalışması diğer tezkireler üzerine yapılacak çalışmalar için de öncü olacaktır.

KAYNAKÇA

Kaplan, Fahri. (2018), *Latîfî Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Muğla.

Kaplan, Fahri. (2021), *Klasik Türk Edebiyatı Eleştiri Terimleri Sözlüğü -Latîfî Tezkiresi Örneği-*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul.

Kılıç, Atabey. (2018), "Tezkire Terimleri Sözlüğüne Dâir", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C 2, S 4, s.1-13.